

***HƏYAT BİLGİSİ FƏNNİNİN
TƏDRİSİ METODİKASI***

UOT 37.0

Yaqut Novruz qızı Abbasova
Gəncə Dövlət Universitetinin baş müəllimi

**İBTİDAI SİNİFLƏRDƏ HƏYAT BİLGİSİ FƏNNİNİN TƏDRİSİNDƏ ŞAĞİRD LƏRDƏ
ÖZÜNÜFƏALLAŞDIRMA BACARIQLARININ YARADILMASI**

Ягут Новруз гызы Аббасова
старший преподаватель
Гянджинского Государственного Университета

**ФОРМИРОВАНИЕ УМЕНИЙ САМОАКТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ
ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА ПОЗНАНИЕ МИРА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**

Yagut Novruz Abbasova
senior lecturer at
Ganja State University

**THE ESTABLISHMENT OF SELF ACTIVATION SKILLS IN STUDENTS IN TEACHING
LIFE KNOWLEDGE IN PRYMARY SCHOOLS**

Xülasə. Məqalədə müasir dövrdə ibtidai təhsildən başlayaraq yüksək fəallığa malik olan, baş verən dəyişikliklərə fəal şəkildə münasibət bildirməyi bacaran məzunların formalaşdırılmasından bəhs edilir. Qeyd olunur ki, bunun üçün yüksək idrak fəallığına qabil olan şəxsiyyətlər formalaşdırılmaqdadır. Bunun üçün iki mühüm amil vardır: müasir təhsilin tələblərinə cavab verə bilən müəllim və əlverişli pedaqoji mühit.

Məqalədə bu proseslər ibtidai siniflərdə şagirdlərin ictimai fəallığını artıran, davranışını, fəaliyyət və ünsiyyətini nizamlamaq qaydalarını öyrədən “Həyat bilgisi” fənni üzrə təhlil edilir. Göstərilir ki, kurikulum sənədlərində, həyat bilgisi fənnində də əsas diqqət nəticəyönlülüyə şagirdlərin daha çox həyatı bacarıq və vərdislərə yiyələnmələrinə yönəldilir. Məqalədə kiçikyaşlı məktəblilərin idrakının fəallaşdırılması üzrə qurulacaq yeni təlim texnologiyalarından bəhs edilir. Mövzular üzrə bu texnologiyaların tətbiqi qaydaları təsvir olunur. Bundan başqa, aparılmış tədqiqatın nəticələri olaraq göstərilir ki, dərslərdə fəal intellektual fəaliyyət şagirdlərdə iradi keyfiyyətlər yaradır.

Açar sözlər: *təlim texnologiyası, idrak fəallığı, özünüfəallaşdırma, qrup işi, standartlar, fəal təlim mühiti, subyektiv fəallıq, təlim nəticələri*

Резюме. Статья посвящена описанию формирования навыков высокой мыслительной активности в познавательной деятельности выпускников, начиная с начальной ступени обучения, способных самостоятельно оценивать и высказывать свое отношение к изменяющимся общественно-информационным явлениям. В ней отмечается, что такие способности формируются на основе глубокой мыслительной деятельности. В этом аспекте важны два основных критерия: педагог, деятельность которого отвечает всем требованиям современной системы образования и приемлемая педагогическая среда. В статье анализируется процесс, стимулирующий учебную активность учащихся, их поведение, деятельность и регулирует нормы общения в процессе изучения предмета «Познание мира». Особое внимание обращается на то, что в документах Куррикулума, преподавание предмета «Познание мира» в основном нацелено на результат, который преследует расширение у учащихся жизненного кругозора, активных умений и навыков. В статье также рассматривается роль современных инновационных технологий в повышении активности мыслительной деятельности младших школьников. Отмечается, что применение инновационных технологий при изучении соответствующих тем от-

вечает всем требованиям современной системы образования. Кроме этого, результаты проведенного исследования показывают, что активная интеллектуальная деятельность учащихся во время занятий способствует выработке положительных волевых качеств.

Ключевые слова: *технологии обучения, мыслительная активность, самоактивация, групповая работа, стандарты, среда активного обучения, субъективная активность, результаты обучения*

Summary. The article studies the formation of highly active graduates who are able to respond quickly and actively to changes in modern times, starting from the primary education. It is noted that this is the formation of individuals capable of high cognitive activity. There are two important factors for this: a teacher who can meet the requirements of modern education and a favorable pedagogical environment.

The article analyzes these processes in the subject of “Life Knowledge”, which increases the social activity of students in primary school, teaches the rules of regulating their behavior, activities and communication. It is shown that the main focus in the subject of “life knowledge” is the result-oriented - the acquisition of more life skills and ha-bits by students in the curriculum documents. The article focuses on new learning technologies to stimulate the cognition of young students. The rules of application of technologies are described. In addition, the results of the study show that active intellectual activity in the classroom creates voluntary qualities in students.

Key words: *learning technology, cognitive activity, self-activation, group work, standards, active learning environment, subjective activity, learning outcomes*

Müasir dövrdə təhsil sisteminin qarşısında duran əsas məsələ yüksək intellektual bacarığa malik olan, baş verən dəyişikliklərə çevik və fəal şəkildə münasibət bildirməyi bacaran, bunun üçün yüksək idrak fəallığına qabil olan şəxsiyyətlər formalaşdırmaqdır. İdrak fəallığı isə özü-özünə baş vermir. Bunun üçün iki mühüm amil vardır: müasir təhsilin tələblərinə cavab verə bilən müəllim və əlverişli pedaqoji mühit. Müəllimin bu səviyyədə hazırlanması üçün təhsilin bütün pillələri üzrə fənlərin tədrisində metodik problemlərin həllinə aydınlıq gətirən ciddi araşdırmalar aparılmalıdır. Araşdırılan problem də bu məsələyə həsr edilmişdir. Pedaqogikada ibtidai sinif şagirdlərinin problemləri həmişə tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu mərhələdə əqli imkanlar intellektin mürəkkəb prosesləri səviyyəsinə qalxa bilir. Şagirdlərdə pedaqoqla birgə fəaliyyətin yeni formaları yaranır: yeni material üzərində işləmə tempi, informasiyanın kodlaşdırılması və mücərrədləşdirilməsi, öz hərəkətlərini şüurlu tənzimləmə imkanları inkişaf edir. Bu inkişafın dinamik mənbəyi - pedaqoqun verdiyi biliklər, öyrətdiyi öyrənmə yolları və vasitələri, bir sözlə, onun tətbiq etdiyi təlim texnologiyalarıdır. Təlim texnologiyalarının tətbiqi pedaqoqun şagirdlə qarşılıqlı əlaqəsi zəminində baş verir. Pedaqoqun özünə, öz işinə münasibəti onun tələbat-motivasiya sahəsi və sərvət meyilləri ilə üzvü surətdə əlaqədə olmaqla öz peşəsinə, fənninə və şagirdlə münasibətinin əsasında durur.

İbtidai siniflərdə şagirdlərin ictimai fəallığını artıran, davranışını, fəaliyyət və ünsiyyətini

nizamlamaq qaydalarını öyrədən, bu sahədə standartlar üzrə iş aparılan fənn “Həyat bilgisi”dir. Kurikulum sənədlərində, həmçinin, digər fənlərdə olduğu kimi, həyat bilgisi fənnində də əsas diqqət nəticəyönlülüyə – şagirdlərin daha çox həyatı bacarıq və vərdislərə yiyələnmələrinə yönəldilir. Buna nail olunması isə, əlbəttə ki, Həyat bilgisi fənninin tədrisində prosesual və kontekstual biliklərin verilməsinə, psixomotor və ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılmasına yönəldilməlidir. Bütün bunlar isə yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi yolu ilə mümkündür. Şagirdlərin idrak fəallaşdırılması intensivləşdirilməsi istiqamətində pedaqoji texnologiyaların işlənilməsində diqqət yetirilən əsas məsələ isə şagirdlərin özünüfəallaşdırmaya və özünütəşkiləməyə yönəldilməsidir. Çünki təlim prosesindəki idrak fəallığı şagirddən mütləq özünüfəallaşdırma tələb edir. Biz bu məsələləri kiçikyaşlı məktəblilər nümunəsində nəzərdən keçirəcəyik.

Ç. Şerrinqton belə hesab edir ki, şüurla bağlı olan özünüfəallaşdırmanın xüsusi təlimə ehtiyacı yoxdur. Onların fikrincə, özünüfəallaşdırma müəyyən sinir mərkəzlərinin fəaliyyəti ilə bağlıdır. Ç. Şerrinqtona görə, refleks qövslərinin reaksiyaları xüsusi mexanizmlərlə idarə olunur. Bu mexanizmlərin fəaliyyəti şüurla bağlıdır. Həmin mərkəzlərlə bu və ya digər refleks başlanıla, dayandırıla bilər və ya modifikasiya oluna bilər. Bu prosesin baş verməsi xarici qıcıqlandırıcılardan, onların təsirindən asılı deyildir [1, s.24].

Artıq XX əsrin 20-ci illərində L.S. Vıqotskinin məktəbində insan fəaliyyətinin və müxtəlif

psixi proseslərin iradi nizamlanması üzrə araşdırmalara başlandı. Burada ilkin problem hansısa hərəkətin, fəaliyyətin yaranması deyil, özünənəzarətətmə, özünüidarəetmə oldu. L.S. Vıqotskinin fikrincə, özünüfəallaşdırma şagirdin oyun zamanı başqalarının ömrlərini yerinə yetirməsi və eyni zamanda, özünün də kimi işə idarə etməsi zamanı inkişaf edir. Bu zaman uşaq birgə fəaliyyətdə kiminsə nəzarəti altında və kim işə onun nəzarəti altında olaraq özünə də nəzarət etməyi öyrənir. [2, s.253].

Özünüfəallaşdırma problemi bir sıra tədqiqatçıların (A.V. Bruşlinski, A.M. Matyuşkin, V.F. Kotlyarov, Ə.Ə. Əlizadə, H.Ə. Əlizadə və b.) araşdırmaları əsasında təhlil edilərək onun idrak fəallığı ilə qarşılıqlı əlaqəsi belə aydınlaşdırılır ki, subyektin spesifik halı olan özünü-nizamlamanın funksional quruluşu və onun yerinə yetirilməsi prosesi haqqında tədqiqatlarda mütəmadi olaraq bəhs edilir. Bu, subyekt tərəfindən şüurlu şəkildə qəbul olunmuş fəaliyyət məqsədidir. Fəaliyyətin bu şərtlərinin modelini icraedici hərəkətlərdə vasitələrin seçimi ilə əlaqələndirərək ona aşağıdakılar daxil edilir [3, s.142]:

- *icraedici hərəkətlərin proqramı;*
- *qarşıda duran hərəkətlərin daxili modeli;*
- *uğurun subyektiv meyarı olan nəticələr haqqındakı təsəvvürlər;*
- *nəticələrin qiymətləndirilməsi prosesində zəruri korreksiyalar haqqında qərar qəbulu.*

İdrak fəallığı üzrə tədqiqat aparmış Ş. Xankişiyevanın qənaətinə görə, “*özünüfəallaşdırma elə mexanizmdir ki, onun sayəsində subyektin mərkəzlənməsi, istiqamətlənməsi və fəallaşması təmin olunur. O, psixoloji imkanları optimallaşdırır, çatışmayan cəhətlərin kompensasiyasını aparır, fərdi xüsusiyyətlərin fəaliyyətin məqsədinə uyğunlaşdırılmasını, nizamlanmasını həyata keçirir*” [4, s.147].

Özünüfəallaşdırmanın məhz kiçik məktəbli yaş dövründən etibarən vüsətlə inkişafı təlim fəaliyyəti ilə bağlıdır. Belə ki, məktəbə daxil olan şagirdin həyatında yeni dövr – aparıcı fəaliyyəti təlim fəaliyyəti olan kiçik məktəbli yaş dövrü başlanır. Kiçik məktəbli yaş dövründə psixi inkişafda daha çox ixtiyarilik nəzərə çarpır – diqqətdə, hafizədə ixtiyarilik üstünlük təşkil etməyə başlayır. Məktəbə gəlməklə uşaq davranışını və hətta qismən psixi inkişafını da idarə etməyi öyrənir. Bu onunla izah olunur ki, göstərilən

dövrə uşaq məktəbdə oxumağa başlayır, təlim fəaliyyəti onun davranışına və inkişafına kifayət qədər yüksək tələblər qoyur. Q.A. Sukermanın fikrincə, öz qabiliyyətlərinə inanmamaq, həm intellektual, həm də kommunikativ imkanlarını aşağı qiymətləndirmək kiçik məktəblilər üçün xarakterik keyfiyyətlərdir. Onlarda daha çox emosional sfera inkişaf etdiyindən uşaqlar öz hərəkət və davranışlarının mümkün nəticələrini də emosional baxımdan qiymətləndirirlər [5, s.5-6].

Bu məsələləri öyrənmək məqsədilə Gəncə şəhəri 5, 4, 1 sayılı tam orta məktəblərindən ibtidai sinif müəllimlərini tədqiqata cəlb etdik. Seçmə yolu ilə onların fəaliyyət göstərdikləri məktəblərin müvafiq siniflərində müşahidələr apardıq, sorğular keçirdik, şagirdlərin əl işlərini, akademik qiymətləri və qrup işindəki birgə fəaliyyətin xüsusiyyətləri, qarşılıqlı münasibətləri ilə onların idrak imkanlarını müqayisə etdik. Buna səbəb artıq həmin siniflərdə işləyən müəllimlərin şagirdlərdə idrakı fəallaşdıran yeni təlim texnologiyalarına bələd olmaları, bu sahədə praktik təcrübəyə yiyələnmələri idi.

Müşahidələr apardığımız ibtidai siniflərdə özünüfəallaşdırma fərqli məzmununda və fərqli keyfiyyətdə qeydə alınmışdır. Artıq birinci ilin sonunda şagird obyektləri təlim prosesində yaranan tələbat və maraqlarına uyğun olaraq qavramağa başlayır. Müəllim şagirdlərə qavrayış texnikasını öyrətməkdə davam edir. Bütün bunlar qavrayışın sonrakı inkişafını stimullaşdırır, müşahidə xüsusi fəaliyyət kimi, müşahidəlilik qabiliyyəti xarakterin xüsusiyyəti kimi formalaşır.

Kiçikyaşlı məktəblilərin idrakının fəallaşdırılması üzrə qurulacaq yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi üçün aşağıdakı mövzuları seçərək onların əsasında planlaşdırma apardıq (cədvəl 1.). Planlaşmada tətbiqi nəzərdə tutulmuş standartlar, qoyulmuş məqsəd, müəyyənləşdirilmiş strategiya (forma, üsul, resurs), dərsin gedişi bizə onun hansı texnologiyanı ön plana çəkməli olduğumuza əsas verdi.

I. Mümarisələrlə tənzimlənən “inkişafetdirici təlim” texnologiyası;

II. Oyun metodlarından ibarət “yaradıcı vizuallaşdırma” texnologiyası (rollu, süjetli, işgüzar, dramatik, yaradıcı, qaydalı və s.);

III. Təlimdə əməkdaşlıq və özünü-tənzim etmə prinsiplərinə uyğunlaşdırılmış “birgə fəaliyyət” texnologiyası.

IV. İdraki bilik və bacarıqların inkişafı üzrə “interaktiv təlim” texnologiyası.

Mövzular üzrə tətbiq edilmiş aparıcı təlim texnologiyaları

Cədvəl 1.

Siniflər mövzular	I	II	III	IV
1. “Məni əhatə edən canlı varlıqlar”.	“inkişafetdirici təlim”			
2. “Təbiətdə nələr var”?	“yaradıcı vizuallaşdırma”			
3. “Ailə büdcəmiz”.	“birgə fəaliyyət”			
1. “Yolda və nəqliyyatda”.		“interaktiv təlim”		
2. Davranış mədəniyyəti.		“birgəfəaliyyət”		
3. Günəş, hava, su, torpaq.		“inkişafetdirici təlim”		
1. “Dostlarımız”.			“birgəfəaliyyət”	
2. “Sağlamlığımızı qoruyaq”.			“interaktiv təlim”	
3. “Materiklər”.			“yaradıcı vizuallaşdırma”	
1. “Təhsil əsri”.				“inkişafetdirici təlim”
2. “İstehsal və istehlak”.				“birgəfəaliyyət”
3. “Vətəndaşlıq”.				“interaktiv təlim”

Qrupla iş zamanı qrup üzvlərini şagirdlərin özlərinin seçməsi onlarda daxili stimulyasiyanın inkişafına səbəb olur. Bu zaman passiv şagirdlər belə fəallaşır. Şagirdlərin differensiallaşdırılması üzrə müəllimlərə təklif etdiyimiz metodikanı (buraya sosiometrik sorğu və şagirdlərin maraq sahələri üzrə sorğu daxil idi) tətbiq etdiyimiz zaman şagirdlərə istədikləri yoldaşları ilə qruplaşmağa imkan yaratdıqda bunu müşahidə etdik. Əvvəlcə şagirdlərlə sosiometrik sorğu keçirdik. Şagirdlər bir növ kiminlə hansı fəaliyyətlə məşğul olmağın onlar üçün daha maraqlı və səmərəli ola biləcəyini seçdilər.

Bundan sonra “Maraqlar xəritəsi” metodikasının modifikasiyalı variantından istifadə etdik. Tədqiqat üçün hazırladığımız bu metodika zamanı biz şagirdlərdə özünüfəallaşdırmanı məhz fəaliyyətdə – qrupla iş zamanı öyrəndik. Bu zaman şagirdlərin tələbatlarını imkanlarına necə uyğunlaşdırdıqlarını əyani şəkildə müşahidə etdik. 4, 5 sayılı məktəbin III “a” sinif şagirdində bu proses daha aydın görünürdü.

Metodikanın tətbiqi zamanı müəyyən edildi ki, özünüfəallaşdırma prosesində şagirdlər yal-

nız hansısa konkret fəaliyyət üçün zəruri olan enerji ehtiyatını deyil, eyni zamanda, öz vəziyyətini, qabiliyyətini hətta zərərli vərdişlərini, ona verilən sosial qiymətləndirmələri belə nəzərə alır. Şagirdlərlə müzakirələr apardıq. Keçirdiyimiz metodikanın tərkibində olan anket sorğusunun suallarından birində şagirdlərdən qrupla iş zamanı nəyin onları qane etmədiyini soruşduq. Cavablarda məzmunun eyni olması və təkrarlanması bu problemin mövcudluğunu göstərir. Bu problem şagirdlərin daha çox daimi qruplarla işlədikləri halda özünü bürüzə verir. Belə ki, şagirdlər artıq qrupun liderini hər dəfə yenidən təyin etmirlər. Onlar sadəcə birinci dəfə seçilmiş şagirdin liderliyini təkrarən təsdiq etmiş olurlar. Belə ki, lider olmayan və fəallığı aşağı səviyyədə olan şagirdlər zamanla qrupdan təcrid oluna bilər. Belə halların qarşısını almaq üçün, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, hər dəfə fərqli liderin təyin olumasını tələb etmək olar, yaxud qrupları fərqli üzvlərlə təşkil etmək lazımdır ki, onlarda özünüfəallaşdırma istəyi yaransın.

Özünüfəallaşdırmanın inkişafı şagirdləri bəzi istiqamətlərdə fəallaşdırır, digər sahələrə isə

ləngidici təsir göstərir. Şagirdlər dərslərdən vaxtlarda və dərslər zamanı fərqli şagirdlərlə ünsiyyət qurmaq istədiklərini bildirdilər. Fəaliyyət prosesində uğur qazanmaq istəyi onların seçiminə ləngidici təsir göstərirdi. Tənəffüsdə oynadıqları şagirdlərlə bir qrupda işləmək istəmirdilər. Səbəb həmin şagirdlərin təlim fəaliyyətində və ya qrup işində uğur qazana bilmədikləri idi.

Müasir təlim şagirdlərdən idrak fəallığı tələb edən qaydalarla qurulur. Ona görə də təlim prosesində müəllim şagirdlərin idrak fəaliyyətini təşkil edərkən bu xüsusiyyətləri nəzərə almalı, onun tədricən elmi idraka yaxınlaşması üçün şərait yaratmalıdır. Təlim elə təşkil edilməlidir ki, şagird müşahidələr və onun əsasında fikri əməliyyatlar aparsın, faktlar toplansın, onları mücərrəd təfəkkürdə təhlil etsin, nəzəri biliklərini təcrübəyə (tapşırıqlara) tətbiq etsin, problemlərin həll yolunu tapsın, nəticəyə gəlsin, nəhayət, müstəqil, yaradıcı düşünmək və düşüncələrini tətbiq etmək bacarıqlarına yiyələnsin.

Şəkil 1. Şagirdlərin idrakını fəallaşdıran təlim mühitinə kompleks yanaşma

Şəkilə ibtidai sinif şagirdlərin idrakını fəallaşdıran, onların şəxsiyyətini inkişaf etdirən təlim mühitinə kompleks yanaşmanın əsas elementləri təsvir edilmişdir. Buraya, görüldüyü kimi, metodlar, öyrədici mühit, nəticələrin qiymətləndirilməsi və məzmun standartları daxildir. Biz bütün bunları Həyat bilgisi fənni üzrə hazırladığımız təlim texnologiyasında əhatə etdik. Bu prosesi həyata keçirmək üçün Gəncə şəhəri 4 saylı məktəbində III-VI siniflərdə eksperimentlər keçirdik. Eksperimentlərə başlamazdan əvvəl tədqiqatə cəlb etdiyimiz, həmin siniflərdə fəaliyyət göstərən müəllimlərlə fəal dərslər təşkili ilə bağlı müzakirələr keçirdik. “Həyat bilgisi fənni üzrə videodərslər nümayiş etdirdik. Nümayiş zamanı müəllimlərə müşahidə olunan dərslər ənənəvi dərslərdən fərqli cəhətlərini qeyd etmələri təklif olundu. Dərslərin nümayişindən sonra müzakirələr aparıldı. Müəllimlərin cavablarına əsasən ümumiləşdirici cədvəl quruldu. Bu

prosesin əlaqəliliyi, şagirdlərin fərdiləşdirilməsi və diferensiallaşdırılmasının, özünüfəallaşdırılmasının zəruriliyi müəllimlərə izah olundu.

Şəkil 2. Şagirdlərin idrak fəallığı və təlim texnologiyaları arasında əlaqə

Nəticələr bir daha göstərdi ki, dərslərdə fəal intellektual fəaliyyət şagirdlərdə iradi keyfiyyətlər yaradır, onlarda qaydalı, idman, strategiyalı və stolüstü oyunlara maraq artır. Müsbət hisslər artıq intellektual oyun və tapşırıqlardan, rəqabətdən doğur. Eyni zamanda, rollu oyunlarda kollektiv şəkildə iştirak etmək, ictimai işlərdə fəallıq göstərməyə həvəs oyadır. Bu tipli oyunlarda iştirak edərkən rolların şagirdlər arasında bölüşdürülməsi zamanı yarana biləcək münaqişələr, onların aradan qaldırılması və yaxud canlandırıcıları obrazlar arasında münasibətlərin necə qurulması şagirdlərdə idrak fəallığına kömək edən əxlaqi keyfiyyətlərinin inkişafına da təkan vermiş olur. Kiçik məktəblilərlə aparılmış eksperimental işlərin nəticələri əsasında müəyyən olmuşdur ki, təlim materialının ötürülməsinin səviyyəsini qaldırmaq mümkündür. Bu, şagirdlərdən böyük əqli gərginlik tələb edir, onların intellektual hisslərinin inkişaf səviyyəsini qaldırır. Əgər şagirdlərə həddən artıq sadə tapşırıqlar verilsə, onlarda dərkətməyə maraq zəifləyir. Eyni zamanda, müəyyənləşdirildi ki, şagirdlərin intellektual hissləri düzgün inkişaf etdirildikdə təlim, öyrənmə prosesi tələbata çevrilir.

Şagirdlərin idrak fəallığının əsas şərtlərindən biri olan iradi keyfiyyətlərin inkişafı bu sahədə işlənən təlim texnologiyalarının məzmununa verilən başlıca tələblərdəndir. Bu keyfiyyətlər ona görə təlim prosesində formalaşdırılmalıdır ki, şagirdin qarşısında daim yeni və əvvəlkindən daha mürəkkəb məqsədlər dayanır. Əgər müəllimlər fənlər üzrə ibtidai sinif şagirdlərinin yaşına uyğun təlim texnologiyaları hazırlayırlarsa, bu texnologiyaların hazırlanmasına, məsələn, tapşırıqların verilməsinə, qrupların yaradılmasına diferensial yanaşırlarsa, belə təlim prosesi bir tərəfdən şagirdi idrak fəallığına yönəldir, digər tərəfdən onlarda özünüfəallaşdırma

tələbatı oyadar. Yəni həm idrakda, həm də şəxsiyyətdə qarşılıqlı qaydada fəallaşma baş verir.

Nəticə olaraq bunu qeyd edə bilərik ki, məktəb hər bir uşağa həyatın ən əsas tələbatı olan özünü tam mənada şəxsiyyət kimi hiss etmək istəyini gerçəkləşdirmək üçün yol açmalıdır. Şagirdlərin müvəffəqiyyətlə oxuya bilməsi üçün kiçik məktəbli yaşında təlim texnologiyalarının işlənilməsi onların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun aparılmalıdır. Burada oyun və təlimin variasiyası gözlənilməli, öyrədici, inkişafetdirici və tərbiyəedici taksonomiyanın tələbləri gözlənilməlidir. Bunun üçün problemlə təlim mühitinin yaradılması, müəllimlərdə peşə səriştəliliyinin, şagirdlərdə özünüfəallaşdırma marağının olması əsas amil olaraq götürülür.

I sinifdən etibarən, şagirdlər şifahi formada, məsələn, şəkil üzrə danışarkən materialın hissələrə ayrılmasına başlamaq lazımdır. Plan tərtibi isə şagirdlərə məntiqi ardıcılığı, öyrənilmiş materialın mənalılığını anlamaqda, müvafiq ardıcılıqda yada salmaqda əlverişli yoldur. Bu cəhdlər sayəsində şagirdlərdə materialın təsvüvüdə canlandırılmasına, hafizədə saxlanılmasına və yenidən yada salınmasına, bir sözlə, materialı mənimsəməyə, ondan təcrübədə istifadə etməyə tələbat formalaşır. Araşdırmalarımız göstərdi ki, belə tələbat şəirlərin əzbərlənməsi zamanı daha çox meydana çıxır.

II sinifdə istənilən materialın öyrənilməsi zamanı özünüfəallaşdırmaya tələbat inkişaf edir. Bu dövrdə artıq şagirdlərdə fikri fəaliyyət bacarığı yaranır. II, III siniflərdə şagirdlərdə ixtiyari yaddasaxlamanın inkişafı, ondan istifadə etmək bacarığı təlim materialının məzmununun daha

yaxşı təhlil olunmasına, sonralar xüsusi əziyyət tələb etmədən materialın daha yaxşı yadda qalmasına səbəb olur. Müəllimlər bu cəhəti nəzərə alaraq hazırladıqları yeni təlim texnologiyalara mütəmadi olaraq onların yaşına uyğun yeni məzmunlu informasiyalar daxil edə bilirlər. Bu, şagirdlərin özünüfəallaşdırma tələbatını ödəməklə idrakı da fəallaşdıracaqdır.

VI siniflərdə artıq özünüqiymətləndirmə də özünüidarə kimi nizamlayıcı funksiyaları yerinə yetirir. VI siniflərdə təlim prosesində informasiya qəbulu zamanı iradilik və şagirdlərin fəaliyyətində düşüncəlilik, dərrakəlilik artır. İradilik və dərrakəlilik bir-biri ilə sıx bağlı olmaqla paralel inkişaf edir. Deməli, yeni təlim texnologiyalarında şagirdləri kəşfetməyə yönəldən, yaradıcılığı inkişaf etdirən problemlə-təlim vəziyyətləri yaradılmır. Təlim texnologiyası bu tələblərə cavab verməli, şagirdləri düşündürməli, müstəqil qərar verməyə yönəltməli, nəhayət, idrakı fəallaşdırmalıdır.

Problemin elmi yeniliyi. Yeni pedaqoji texnologiyaların təsnifatında ayrıca yer tutan təlim texnologiyalarının tətbiqi məsələləri konkret fənn üzrə araşdırılır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Əldə olunan nəticələrdən məktəb təcrübəsində, müəllimlərin şagirdlərdə özünüfəallaşdırma bacarıqlarının yaradılması sahəsindəki işdə istifadə oluna bilməsidir.

Problemin aktuallığı. Müasir təlim prosesində özünüdərkətmə, özünüfəallaşdırma, özünüqiymətləndirmə, mənimsənilmiş stereotiplərlə deyil, situasiyaya görə öz fəaliyyətini qurmaq, dəyişən şəraitə uyğunlaşmaq müasir dövrün mühüm tələblərdən birinə çevrilmişdir, məhz bu səbəbdən müəllimlər fənlərin tədrisində müasir texnologiyalara bələd olmaqla yanaşı, onları tərtib edərək tətbiq etməlidirlər.

Ədəbiyyat:

1. Шеррингтон, Ч. Интегративная деятельность нервной системы // Психологический журнал / - 1969, № 7, -с. 21-27
2. Выготский, Л.С. Орудие и знак в развитии ребенка.- М.: Педагогика,-1984.-306 с.
3. Əlizadə, Ə.Ə., Əlizadə H.Ə. Pedaqoji psixologiya. -Bakı: - ADPU, 2010. -600 s.
4. Xankişiyeva, Ş. Yeniyetmələrdə idrak fəallığının inkişafının psixoloji xüsusiyyətləri: / psixol. elm. fəal dok. diss...- Bakı: 2014, -138 s.
5. Цукерман, Г.А. Опыт типологического анализа младших школьников как субъектов учебной деятельности // Вопросы психологии, -1999. № 6, -с. 3-18.

E-mail: abbasova_yaqut@mail.ru

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok.,dos. C.H. İbrahimov*
psixol.ü.fəls.dok. G.S. Kazımova

Redaksiyaya daxil olub:22.11.2021.